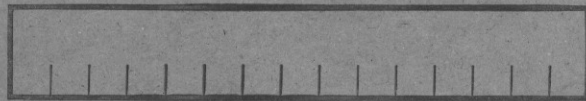

Gyűjtő: Felföldi Carló

Gyűjtés ideje:

Tartalma: Sougy társaság
(m: Sougy ugró ugró)

Térjedelme: 11 lap

Földrajzi adatai; Sougy ugró

adatok: XXIV.

XXXIII. 5.

HALASPACK RT.

Somogy tánc kultúrája Felföldi László

Bevezetés

Az európai táncetnológiai régi témája a táncmozdulatok és a népművészet formavilága közötti összefüggés vizsgálata. Ez az összevetés különösen ott volna kézenfekvő, ahol a gazdag geometrikus népművészeti formakincs hasonlóan változatos térformációkkal áll szemben a táncban. Azonban az eddigi kísérletek mind kudarcot vallottak, még a térformáknak, haladásirányoknak, a térbeli szimmetriának és aszimmetriának mély szimbolikus jelentőséget tulajdonító, dél-kelet európai tánc kultúrákban is. A sikertelenség oka feltehetően abban van, hogy az eddigi összevetések megelégedtek a felszíni hasonlóságok megállapításával, elfeledkezve a tágabb összefüggések, mentalitásbeli megfelelések vizsgálatáról. A magyar néptánc kutatásban e téma eddig csak ritkán, ötletszerűen merült fel, s fölfogásunk szerint, ez alaposabb előkészületet kíván mind a tánc, mind a népművészet kutatói részéről. Tehát nem ez az oka annak, hogy a Somogy népművészetéről szóló monográfiában a tánc önálló fejezetet kapott. (Erre eddig csak a Nógrád megyei kötetben volt példa.) Sokkal inkább az, hogy a tánc, a munkához, a vallási élethez és más közösségi tevékenységekhez hasonlóan fontos szervező erő, integráló tényező a hagyományos közösségek életében. Ennél fogva, más tevékenységekhez hasonlóan a tánc is sajátos viselkedési formákat, s különleges tárgyi világ kialakítását kívánja meg a táncélet résztvevőitől.

Emellett még egy érvet emelnék ki a tánc-fejezet indokoltságának erősítésére e kötetben, azokat a régies vonásokat, amelyekkel a somogyi tánc hagyomány a magyar tánc kincsben kitűnik, s amelyek a magyar táncokat a szomszédos népek és a rokonnépek táncjaival rokonítják. A táncnak a népi előadóművészetek és a tárgyalkotó népművészet különféle ágaival való összefonódottsága révén a tánc hozzájárulhat e kötet általános tanulságainak árnyaltabbá, megalapozottabbá tételéhez.

Történeti előzmények

Somogy tánc kultúrájának történetéről számos érdekes forrás tanúskodik. Nem egy közülük jellegzetességénél, különlegességénél fogva fontos szerepet játszott a magyar tánc kutatás alapvető kérdéseinek megválaszolásában, főleg a régi tánc stílus sajátosságainak, fejlődéstörténetének meghatározásában. Példaként Temesvári Pelbárt (1435?-1504) nemzetközi hírnő ferences rendi hitszónokunk és egyházi írónk 1499-ből származó példázatát említjük, amelynek témájául Temesvári egy a régi Somogyban történt esetet választott:

„Ennek hasonlatosságára történt egy csoda a magyar királyságban az Úr kb. 1480-ik évében, amelyet több kánoni pap jelenlétében egy szent életű ember elbeszélése alapján hallotta, miszerint ennek a nemes embernek valamely birtokán fekvő faluban, a Kapos mellett egy asszony több fiatalasszonnyal együtt férfiruhába és másfajta ruházatba öltözve, álarcos játékot űzött. Egyszerre csak az asszony, aki leginkább buzdította őket erre, miközben egy falujabelinek a házában a többiekkel együtt táncoltak, egy démon által a táncolók közül elragadtatott.” (Pesovár E. 1978.21.)

Prédikációit olvasva kitűnik, hogy Temesvári gyakran használt az egyszerűbb emberek által is érthető, könnyen átélhető mindennapi példákat, s ezáltal írásai tanulságos kultúrtörténeti forrásként használhatók. (V. Kovács S. 1982.) Az idézett példát, amely az asszonyfarsang máig élő szokásának korai bizonyítéka, a magyar szokás- és tánc kutatás is értékes forrásként tartja számon. (Dömötör T. 1958.) Benne a Dél-Dunántúl folklór hagyományában a 20. században is fennmaradt álarcos, pantomimikus táncok korai előképét láthatjuk.

A hajdútáncra vonatkozó 16-17. századi történeti emlékek közül becsesek számunkra Zrinyi Miklós „Szigeti veszedelmének” táncos mulatozást idéző sorai:

*„Azonban nagy asztalok megvettetének,
Zrini gróffal vitézek ott leülének,
Vitéz olaj-béget is abbul becsüllének:*

*Zrini vitézeket mind jó szível tartja,
Kire köszön jó bort aranyos kupába,
Dicsérvén, viselte hogy jól magát harcban:
Kit szóval ápolgat megajándékozván.*

*De mihent jó bor fejüket melegété,
Kiki gondolatját mindent félre tévé,
Némely horvát dávorit nagy torokkal kezdé,
Némely hajdú táncot fegyverrel szökdöse.”*
(Pesovár E. 1978.28., Zrinyi M. 1984.79.)

A fegyverrel szökellve járt hajdútánc Zrinyi eposzában akkor válik igazán érdekessé, ha ezt az említést összevetjük a 16-17. századi többi, hajdútáncra vonatkozó képi, szöveges és zenei forrással. Közülük is elsősorban azokkal, amelyek a Szigetvárhoz hasonló végvárakhoz kapcsolódnak. Burkhard von Birckenstein 1686-ban Bécsben kiadott Erzherzogliche Handgriffe c. munkájában több magyarországi végvár mérnöki rajza mellett különféle korabeli életképeket látunk a vár távlati képével. Három képen, Kapronca, Éleskő és Varánó várának előterében a művész Justus van der Nypoort, táncoló katonákat ábrázol. (Birckenstein 1686) Kapronca várának képéhez egy különösen érdekes táncjelenet kapcsolódik, amely a magyar tánc történet egyik legtöbbet idézett forrása. Itt a várakhoz közeleső nyílt gyepes téren három katona járja a táncát egy töröksíp kíséretére. A zenész egy földhalmon ül, s az egyik férfi közvetlenül előtte táncol egyenes testtartással, széttárt karokkal, egymáshoz szorított lábakkal. Mintha páros lábon szökkenne, s a jobb kezében lévő kardot lendítené. A testével elfordul, de tekintete továbbra is zenészen marad. A másik két táncos kissé távolabb, egymással szemben, egymást szorosán figyelve, guggoló testtartásban járja a táncát. Az egyikük jobb karja magasba lendül, a bal, kardot tartó keze pedig mélyen oldalt lendül. Mintha kardját a lába alatt igyekezne átkapni, vagy a másik táncost szándékozna valamilyen mozdulattal meglepni. A másik férfi mindkét keze mélyen oldalt, nyugalomban van. Mintha egy pillanatra meghunyászkodna a meglepő mozdulat láttán, hogy azután maga is hasonlóval válaszoljon.

A szigetvári, s a hozzá földrajzilag közeleső kaproncai példa is katonák táncát mutatja. De a tánc történeti források alapján tudjuk, hogy a hajdútánc a 17. századi Magyarországon már nem csak katonatánc, nem csak a hajdúk tánca, hanem egy általános táncstílus, amelyet férfiak és nők, arisztokraták és városi polgárok, pásztorok és parasztok egyformán kedvelnek, s népszerű az itt élő nemzetiségek (románok, szlovákok, ruszinok stb.) körében is. (Martin Gy. 1984.) Ily módon nem meglepő, ha a hajdútáncok és a somogyi táncfolklórban a 20. században oly gazdagon virágzó kanásztáncok között kapcsolatot keresünk.

Hasonlóan érdekes forrása a magyar tánc történetnek Somogy megye 1759. évi jegyzőkönyvének bejegyzése a korabeli katonafogadás, a „verbuválás” módjáról:

„özv. Koszer Heléna a Baranya megyei Bánfa községbeli lakos panaszt tett, hogy fiát, aki Szigetáron molnárlegény volt, erőszakkal elhurcolták a Breysach gyalogezredbe katonának. Az ügyet elintézésre leadta Somogy megyének, mely ebből a célból kihallgatást tartott a helyszínen. A tanúvallomások szerint a molnárné gazdasszony szerette a legényt és eljárt vele a városba kocsmáról-kocsma-ra mulatni. Egy ilyen alkalommal azonban verbungos katonákkal találkozott. A kocsmába a verbungra kiküldött kisbírák 'hegedősökkel' érkeztek. A

molnárné többször emlegette: 'Bár csak volna Musikásunk, mer jó kedvem vagyok, örömet tánczólnék egész estvélig.' Ekkor a legény a hegedősöktől a hegedűt elvette és hegedült. Nemsokára a vármegyének Posta Ádám nevű katonája is, mellé ülve, a bort reaköszönté, megmondván mindazonáltal neki, hogy a 'ki ezen borból iszik a Katona lészen, és úgy igyál ezen borból, mind Verbung borból.' Utána persze, mivel Koszer János molnárlégény ivott a borból, elvitték a várba és így lett belőle fogott katona." (Pesovár E. 1878.45.)

Ebből az esetből a verbuválásnak zenés, táncos multság keretében végzett kötetlen formáját látjuk a 18. század közepéről, amelyben válogatott táncos kommandó még nem vett részt. Itt a katonafogadás fő gesztusát a „verbung-bor”-ból való ivás jelentette. A század második feléből és a 19. század elejéről származó más források a verbuválást látványos formában megrendezett táncos szertartásként mutatják be, amelyről Somogyból eddig történeti említés nem került elő, de elvileg itt is előfordulhatott. (Pesovár E. 1978.12-14.)

Somogyhoz kapcsolódik a magyar költészet két nagy alakjának tevékenysége is a 18. és 19. század fordulóján, akiknek nagy szerepük volt a magyar táncsal kapcsolatos közgondolkodás kialakításában, formálásában. Csokonai Vitéz Mihály „Dorottyá”-jában és Berzsenyi Dániel „A tánc” c. versében megfogalmazott gondolatok ma is élnek a köztudatban, s nem csak a táncsal foglalkozók szűk köre ismeri azokat. Ritkábban idézik viszont Berzsenyi Dánielnek Széchenyi Istvánhoz írott levelét 1830-ból, amely a magyar táncok jellemzőinek szintén hű képét adja. Mivel táncos élményei főleg a Dél-Dunántúlhoz (Vas és Somogy megyéhez) kötődtek, méltán említjük e helyen Berzsenyi szavait:

„Én a magyar muzsikában és táncban ideált látok, s azt hiszem innét, hogy nemzetünknek valaha aesthetiás culturájának kellett lenni, s hogy eleinknél a magyar tánc nemcsak multság, hanem legvalódibb aesthetiás gymnastika volt, amit nyilván mutat annak egész természete, s nyilván bizonyít Kinizsinek Hőstánca. Ez a tánc olyan gazdag különféleségekkel bír, hogy az valamint minden kigondolható szép mozdulatokat és erőfejeleteket vagy minden szép érzelmeket egyaránt magában foglal. A mi pompás haditáncainkat még az ősz férfi is nagy dísszel eljárhatja, s jaj annak, aki Bihari Hatvágásában a hősdalt nem érti! A mi táncaink nem két-három gyerekes lépdelésből állanak, mint a mostani móditáncok, melyeket egy-két napon belül megtanulunk, harmadikon pedig egyforma, gyermekes, lelketlen volta miatt meg is ununk. Hanem olyan célarányosak, hogy azoknak tanulása egész ifjúságunkban dolgot adott, s aesthetiás természeteik szerint olyan kedvesek, hogy azok bennünk passzióvá válnak, s azáltal a barátság, nyájasság ösztönei lesznek.” (Pesovár E. 1978.100-101.)

Hely szűke miatt még egy 19. század végi leírásra hívjuk fel a figyelmet. Victor Tissot francia író az 1870-es években Magyarországon járva több táncra vonatkozó megfigyelést tesz. A Somogy megyei Nagyatádon a vásári forgatagban ezt jegyzi föl:

„Magyarországon a vásári napokon, vasárnap és ünnepkor mindenütt táncolnak. Akkor érkezünk a kocsmába, amikor a cigányok éppen belekezdek a csárdásba. A csárdás a magyarok nemzeti és népi tánca, az, ami a lengyeleknek a polonéz, a németeknek a valzer. A parasztok zsákjukat és botjukat a sarokba támasztva a szenvedély tüzevel táncolnak. Előbb sarkaikat összeütögetve forognak, aztán derékon fogják táncosnőjüket, örömteli felkiáltások között megölelik, megpörgetik és megforgatják őket. Növekedő lelkesedéssel hol elengedik, hol újra megragadják és délceg testtartással felemelgetik őket, majd hirtelen, mint a változó szél lehiggad a lázas forróság. Most lány epekedő mozdulatokkal költői testtartást vesznek fel, nemsokára azonban a láng újra fellobban, a lelkesedés izzó elragadtatásban tör ki újra és a táncosok mámoruk lázrohámában vállon csókolják egymást. Behajlított karral tarkójukat csapkodják, miközben rikoltó hangokat hallatnak. Nem a városban, falun kell azt látni, hogyan táncolják az igazi csárdást, mely élénk színeivel olyan jól festi ennek a népnek jellemét és szokásait, heveségét és szenvedélyes lelkesedését, hirtelen levertségét és remegését, haragját és melankólikus lecsillapodását.” (Haromy J. 1956.93-94.)

A francia író leírása számos olyan részletet tartalmaz, amely a mai somogyi csárdásokból hiányzik, például a nő felemelgetése, s a vállcsók. Ez értelmezhető a helyi csárdás formai változásaként, de lehet hogy költői túlzásról, vagy máshonnan származó olvasmányélmények felhasználásáról van szó.

A múlt századi honismereti irodalomban, s a korai néprajzi szakirodalomban számos adalékot találunk Somogy táncaira és táncéletére. Különösen hasznosak Endrei Ákos leírásai a vármegyei monográfia-sorozatban 1916-ból, valamint Gönyey Sándor, Seemayer Vilmos és Gönczi Ferenc följegyzései az 1930-as, majd Molnár István és Lugossy Emma gyűjtései az 1940-es évekből. Ezek alapozták meg azt a monografikus táncgyűjtést és feldolgozó munkát az 1950-es évek elején, amely e vidék tánc kultúrájának régies vonásait és az egész Kárpát-medencei régió szempontjából való történeti jelentőségét föltárta.

Somogyi táncok

A Dél-Dunántúl tánckincsének fő jellegzetességét a régies táncfajták (kanásztánc, énekes lánytáncok, énekes-táncos falukerülő játékok, eszközös pásztortáncok és dramatikus pásztorjátékok) túlsúlya, hosszan fennmaradó életképessége adja. E tájon belül Somogynak sajátos központi, kisugárzó szerepe volt, ahol a régies vonások a szomszédos zalai és baranyai területeknél koncentráltabban, élőbbben jelentkeztek, s ezáltal Somogy kisebb táji táncdivatok elindítására vált képessé. Ebben feltehetően annak is szerepe volt, hogy a szellemi centrumokként működő városok (főleg Kaposvár) nemesi-polgári-parasztpolgári táncélete sem zárkozott el a régi hagyományos táncformáktól az új divattáncok hatására. Somogy hagyományfönntartó, kisugárzó szerepe sokban hasonlít Rábaköz, Felső-Tisza vidék vagy az erdélyi Marosszék szerepéhez.

Somogy legfontosabb tánc típusa a kanásztánc-ugrós, amely 20. Századi népszerűségét a pásztorkodás késői fennmaradásának köszönheti. A múlt század közepén a pásztorkultúra fokozatos fölmorzsolódásának kezdetén a Dél-Dunántúlon a kanásztánc gazdag eszközzel, párbajszerű mozdulatokkal átszőtt virtuóz tánc volt, amely elsősorban a férfiak virtuskodó kedvtelése volt, azonban nem volt kizárt a nők részvétele sem. Különleges, ritkábban előforduló formája volt a dramatikus kanásztánc, amelynek témája a kanász és a disznó viadala, majd a levágott disznó földarabolása volt. Ennek részletes leírásár Seemayer Vilmosnak köszönhetjük:

„Először a kanász egyedül járta, kezében a baltával. Felső testét ütemesen ringatva, a kanásztánc jellegzetes lábmozdulatait végezte....A tánc alatt a kanász a baltájával a magasban ütemesen hadonászott. Később egy másikk kanász hozzálépett, lekuporodott négykézláb, mintha disznó lenne és úgy tett, mintha kan módjára támadná a kanászt. Ez meg úgy tett, mintha félne tőle és útjából elugrált, a disznó meg mindenütt utána. Végül a kanász a disznót baltájával levágta (nagyot csapott melléje a földre.), mire a disznó elterült, mintha megdöglött volna. A kanász most ütemesen feldaraboló mozdulatokat végzett és a jelenlévők közt szétosztotta a disznót, kit-kit öklével jól hátbaütve és fennhangon jelezve, hogy kinek mit ad. A lányoknak, menyecskéknek a „vaszoráját” adta (genitáliák), a máj-tüdő a vénasszonyoknak jutott.” (Seemayer V. 1935. 108.)

A legeltető pásztorkodás fölszámolásával, a pásztorok faluba költözésével ez a szilaj táncforma egyre inkább megszélidült, s formájában, funkciójában hozzáidomult a földművelő parasztság és a pusztai cselédség táncízléséhez. A mai *kanásztánc*, *verbunk* vagy *ugrós* néven ismert típuscsalád olyan sokrétűen összetett egység, amely magában foglalja mind az eszközzel mind az eszköz nélkül járt férfitánc változatokat, mind az eszköz nélküli szóló, páros és vegyes csoportos formákat, beleértve a játékos, dramatikus formákat is. A somogyi változatok két-háromtagú motívumokból fölépülő, rögtönzött szerkezetű, változatos motívumkincsű táncok. Ezekhez képest a tolnaiak és baranyaiak nagyobb tagszámú, de

állandósult, szinte variálatlan motívumokat tartalmaznak. Zala megyében e táncoknak csak az emléke élt már a táncutatás megindulásakor. A somogyi kanásztáncok régiességét bizonyítják a hozzájuk kapcsolódó dallamok is. A „Fölszállott a páva” dallamcsalád guisto változatairól, a „Hüccs ki disznó a berekből”, a Leesett a makk a fáról”, az „Esett a hó engem belepett”, „Árpa is van makk is van”, Béres legény jó megrakd a szekered” szövegkezdetű dallamokról van szó, amelyek mind csak ehhez a tánctípushoz kapcsolódnak, s tömegesen csak itt fordulnak elő. E típuscsaládba tartoznak e vidéken a mesterségutánzó táncnak vélt takácstánc, sapkatánc és az üvegek fölött, között vagy a fejre tett üveggel járt üveges tánc is. (Martin Gy. 1970.139-141.)

Somogy tánckészletének másik jellemző típusa a kétrészes női körtánc és a fiatalok bőjti énekes-táncos játéka. A lassú karikázó az egy- és kétlépéses csárdáslépés változataiból, az aszimmetrikus Feröer-lépésből áll, a friss részt (a „futó”-t) pedig a nagyjából lenthangsúlyos, balra haladó futó, ill. forgólépés változatai alkotják. Somogy keleti részén háromrészes karikázóra is van példa (Törökkoppányban), amelynek népszerűsége Tolnában erősödik, Sárközben a legnagyobb. A karikázó elterjedtségét és kedveltségét valószínűleg a Balkán közelségének, a különféle délszláv népcsoportokkal való együttélésnek köszönheti. (Martin Gy. 1970. 142-143.)

Újabb keletű táncként tarthatjuk számon e vidéken a csárdást, amely mai formájában már nagyon egyszerű, szintelen. A régies táncagyományú Zselicből azonban előkerültek a csárdásnak régiesebb, gazdagabb változatai is. Itt a „lejtő” néven emlegetett lassú részben a táncosok egyes lépéssel, lábujjhegyről talpra ereszkedve, térdüket nyújtva, majd hajlítva folyamatos hullámzó, „lejtő” mozgást végeznek. E mozgásmód korábbi divatjáról múlt századi források tanúskodnak. A „libbenős”, „lippenős”, „mártogatós”, „kopogós” néven ismert friss csárdás legjellemzőbb mozzanatai Somogyban a lippentős és a párelengedős csalogatás. Az itteni friss csárdások általában lenthangsúlyosak. (Martin Gy. 1970.143.)

A „verbunk” elnevezés Somogy tánckincsében nem a klasszikus értelemben vett verbunk táncípust jelöli, mint Sárközben, Felső-Tisza vidéken vagy Rábaközben, hanem a kanásztáncnak eszköz nélkül járt, a földművelő parasztság körében „megszelídült”, gyakran tánckezdő funkciójú formáját. Ez a dolog egyrészt a régi hagyományok új körülmények között való megőrzésének szándékát, másrészt egyfajta újító törekvést, a divattal való haladás szándékát jelzi Somogyban. A klasszikus verbunk egyetlen, s nehezen hitelesíthető formája e vidéken a karádi „Bábó verbunk”.

Somogy tánckincsének a tágabb dél- és dél-nyugat dunántúli térséggel azonos sajátossága a szokásokhoz kapcsolódó rituális, szertartásos táncok sokasága és változatossága. A szertartásokhoz szorosan kapcsolódó táncok közül leggyakoribb Somogyban a szakácsnék lakodalmi tánca, a kígyózó labirintustáncok seprűvel járt formája, s a különféle menettáncok, processziók, pl. a berzencei „ászlós tánc”. Előfordul a gyertyával járt menyasszonytánc és menyecsketánc is, azonban a menyasszonyfektető gyertyástánc e vidéken ismeretlen. Ezek mellett számos ügyességi, mutatványos és játékos tánc is előfordul a szokások keretében, amelyek célja a hangulat fokozása, pl. a különféle seprős és üveges táncok, a mozsártánc, a zsepkendős tánc, kisszék tánc, stb. E vidéken számos kaneldáriumi ünnephez kapcsolódott táncos szokás, amely a tánc, ill. a gesztus fontosságát mutatja a hagyományos kultúra más kifejező eszközei – az zenei hang, a költészet, a színekben, formákban, anyagokban megjelenő tárgyi világ- mellett.

A hagyományos táncokon kívül Somogy táncagyományában jelentős helyet foglalnak el a polgári társastáncok, játékos tánciskolás táncok, műmagyar táncok is (valcer, pulka (polka), Hogy a csibe? stb.) ami a tánciskolák korai elterjedésével magyarázható.

Somogy tánccélete

Somogy táncéletének fő jellegzetességét sajátos kétarcúsága, a régi, hagyományos és az új városias elemek keveredése, együttélése jellemzi. A tánciskolák itt már a 19. és a 20. század fordulóján megjelentek, s az 1900-as évek elején szinte nem volt olyan falu, ahol ne működött volna táncmester. Azonban a tánciskolás táncok kevésbé zavarták az életerős hagyományos táncok népszerűségét. Inkább a tánckészlet gazdagodását és a hasonló karakterű táncok (pl. a kanásztánc és a polka) közeledését idézték elő. Megjelentek a zárt helyen, főként a kocsmában tartott táncmulatságok, nagyünnepi bálók, de sok helyen megmaradt a vasárnap délutáni játszók, spontán táncmulatságok szokása is. Szaporodtak a fűvós és vonós hangszereken egyaránt játszó parasztbandák, de egy ideig még tovább éltek a hagyományos szóló hangszerek (a duda, a hosszifurugla, a szóló hegedű vagy a köcsögduda). Ez a bőség azonban az I. világháború, majd az egész országot sújtó világgazdasági válság, s a II. világháború eseményeinek hatására fokozatosan megszűnt, s a néprajzi kutatás már sok helyen csak a táncos szokások emlékeivel találkozhatott.

Somogy hagyományos táncéletnek legegyszerűbb és a változásokra legérzékenyebben reagáló táncalkalma a gyermekek táncmulatsága. A „korpásbálat” (Karád) ill. a „csöcselékbálat” (Berzence) főként télidőben húshagyókor tartották. Ritkán maguk a 8-9 éves gyerekek álltak össze, de legtöbbször a szülők segítettek a gyerekmulatság rendezésében. Citeraszóra vagy furulyára táncoltak, s tanulták a csárdást, a verbunkot, a polkát s a keringőt. Akinek nem állt rá a lába, az elbújt a pajtában és ott gyakorolt. Szennán az istálló volt a tánc gyakorlásának helye, s a seprű volt a táncos partner amíg a gyerekek nem bátorkodtak a nyilvános táncolásra. „Nehogy megtudják. Az volt a fontos, hogy, tudott. Oda nem nagyon hívtak senkit. Az olyan, aki már az istállóban ellátta a jószágot, a tíz-tizenöt esztendősek már próbálgatták. A lányok is egyik a másiktól próbálta, azoknál könnyebben megy, jobban van rá hajlamuk. Aki jobban tudta, tanította a másikat: „öreganyám így szokta, nézd-e!” aztán feltette a fejére, aki ügyesebb volt” – mesélte egy idősebb adatközlő az 1950-es években. (Morvay-Pesovár 1954. 38.51.)

A változások hatására éppen a gyerekbálok tűntek el leghamarább, s a tánctanulás eltolódott későbbre a felnőtt fiatalok fonóbeli mulatságaira, s a tánciskolák alkalmaira.

A somogyiak legkedveltebb spontán táncalkalmi télen a fonóházak, tollfosztók disznótorok voltak. Ősszel a kendernyomók, kukoricafosztók adtak alkalmat a mulatságra. Tavasszal a böjti játékokkal („hajabokázóval” /Simonfa, Zslicszeptpál/, „erdőjárózással” /Törökkoppány/ szórakoztak, nyáron pedig a vasárnapi játszók jelentették a társas szórakozást.

Vízváron a fonók még az 1910-es években abbamaradtak. Berzencén viszont még az 1950-es évek elején is tartottak fonóházat, azonban itt már nem fontak, csak a háznál rendezett kis mulatságot neveztek így. Korábban míg a kendert maguknak kellett feldolgozni egy-egy télen akár 30 háznál is volt fonó, (s ugyanennyi tánchely) Berzencén. Minden fonóháznak megvolt a maga közönsége. Már a 13-14 éves lányok és a 15 éves fiúk is eljártak a fonóba. Korábban itt is dudást fogadtak, s csak később jöttek divatba a cigányzenészek. Ha nem tudtak muzsikást fogadni, maguk játszottak a citerán, a tamburán vagy a harmonikán. Vasárnaponként külön táncos összejöveteleket tartottak, amikor a lányok nem vittek rokkát. Ilyenkor megvendégelték egymást, s táncoltak.

A költségek hagyományos megosztása szerint a lányok gondoskodtak az enivalóról, a világításról és a tüzelőről, a legények pedig az innivalót szerezték be, s a zenészt fizették. A legnagyobb fonóbeli mulatságok farsangkor, húshagyó idején voltak. (Morvay-Pesovár 1954. 43.)

A nyilvános helyen, főleg kocsmában rendezett nagyünnepi bálak a 19. és a 20. század fordulóján kezdtek elterjedni a somogyi falvak táncéletében. Először a falusi értelmiségiek és iparosok körében kezdett népszerűvé válni. Az 1910-es évek előtt „pógárlegény, pógárlány” nem igen tette be a lábát a kocsmái bálba. Idővel azonban

Somogy Megyei Múzeum
MA-2226
-2009
néprajzi osztály

fölszólított a bizalmatlanság, s a városi minták szerint rendezett táncalkalmak, s az azoknak megfelelő külsőségek és illemszabályok, a megfelelő módosításokkal gyökeret vertek a parasztság táncéletében is. Somodorban például két báltípus alakult ki: a „vegyes” bálók és a „rendezett” bálók. A vegyes bálba bárki szabadon elmehetett, öregje, fiatalja. Így viszont rendszerint nem volt elég hely a táncra. Ezért „rendezett” vagy „meghívó” bálakat is rendeztek, ahol a különféle korosztályok elkülönülve, névre szóló meghívó révén vehettek részt a bálon. A bálók egykor sokkal korábban, pl. Vízváron már délben elkezdődtek. A tánc kezdetén csak a legények voltak bent a kocsmában, a lányok a kocsmá előtt várakoztak, s időtöltésként karikáztak. A legények név szerint szólították be őket a kocsmájában állva. „Még akkor nem volt ilyen civilizált világ, a tánciskolák ideje előtt. Nem mondta a legény, hogy szabad kérem. Vagy mifene, hanem csak odament hozzá, megfogta a kezét, oszt azt mondta: gyere velem táncolni. Ennyi volt az egész. Nemigen fordult elő, hogy nem akart menni a lány, mert ha már megfogta a kezét, akkor el kellett menni táncolni.” – mesélte egy idős csökölyi adatközlő az 1950-es évek elején. A táncot rend szerint a csárdással kezdték, azután következtek a polgári társastáncok (polka keringő). A hangulat emelkedése hozta azután magával, hogy sor került a verbunkra, a kanásztáncra, s seprútáncra is. Nem volt törvényszerű, de a lányokat gyakran elkísérték a bálba az édesanyák vagy idősebb nőrokonok is, akik a fiatalok táncbéli viselkedésének éber őrei voltak. A bálak befejezésére korábban az esti harangszó, vagy a kanász elvonulása, vagy az éjjeliőr hangja adott jelet. Azonban a lányok hazamenetele a bálból nem jelentette a befejezést, mert a ekkor vette kezdetét a duhajabb férfimulatság. Simonfán a férfiak gyakran még hajnalban is verbunkoltak körben állva, csípőre tett kézzel vagy üveggel a kézben. Csökölyön, ha már megelégedte valaki a verbunkolást, zenével kísértette magát haza. Így fogyott lassan a bál közönsége. A legféltelenebb báli mulatozások mindig búcsúkor és húshagyókor voltak. (Morvay-Pesovár 1954. 44-46.)

A családi élethez fűződő szokások

Között említést érdemel a „komavedégség” vagy „komabál”, amely a gyermekágyas asszonynak való ételhordás utolsó alkalmával csak asszonyok részvételével vagy a keresztelő napján, vagy azután egy héttel, tágabb körben zajlott. A figyelem középpontjában a gyermek jövőjének és az édesanya egészségének rituális eszközökkel való biztosítása volt. Ennek egyik eszköze lehetett alkalmanként a muzsikaszó és a tánc is. Csökölyön például előfordult, hogy disznótorral egybekötött valóságos kis lakodalmat tartottak ilyenkor. A rendezés elsősorban a keresztszülők, a komák feladata volt, de külön szakácsasszonyok is segítettek őket. Az ünnepi ebédre meghívták a legközelebbi rokonságot és egy-két zenészt. A reggelig tartó mulatságban főleg csárdást táncoltak. (Morvay-Pesovár 1954.51.)

Ugyanezt a célt – a fiatal pár boldog jövőjének elérését szolgálták a lakodalom eseményei is, azonban itt a tánc sokkal inkább segítette az esemény emlékezetessé tételét, a társadalmi státusz szemléletes bemutatást és a szórakozást. A lakodalomnak, mint az egyik legtovább élő táncalkalomnak, szinte egyetlen fontos eseménye sem lehetett meg zene és tánc nélkül. Jellegzetes lakodalmi rituális tánc volt e vidéken a gyertyás menyasszonytánc (főleg Buzsákon, Batén, Nagyberkiben, Karádon), amelynek egyik korai följegyzését a Somogy vármegye monográfiájában találjuk 1916-ból:

„A bevonulás megkezdése előtt egy magasabb termetű menyecske két szál égő gyertyát a kezében magasan tartva, a szoba közepén táncolni és rikogatni kezd; ezalatt jönnek a bevonulók és a menyecskét körbe fogják. Háromszori körülfordulás után ugyanazon a sorban, amint össze vannak fogódzva, leülnek az asztalhoz. (Míg a körülfordulást csinálják, addig a legények igyekeznek a gyertyákat elfújni.) A gyertyák azt jelentik, hogy az ifjú pár egész életén át olyan vidám legyen, mint aminő vidámsággal a gyertyák égnek.” (Endrei Á.

1916. 207.) Későbbi följegyzések szerint a gyertyás menyecsketánc Törökkoppányban a lakodalmi szertartások egyik legszebb mozzanata. Éjfélkor történik, amikor is a menyecskeruhába öltözött újasszonyt megtáncoltatják. Mindenki pördül vele egy rövidet a gyors csárdás zenéjére. A vőlegény három gyertyával az újai között áll a táncosok mellett. Majd mikor már ő is táncolt az új menyecskével, elfújja a gyertyát. (Morvay-Pesovár 1954. 206.)

Ennél általánosabb, szinte egész Somogyban ismert volt a lakodalmakban a gazdasszonyok tánca. Buzsákon vacsora után vagy a kontyolás alatt vonultak be a szakácsasszonyok tánclépésekkel a szobába. A kezükben lévő különféle főzőeszközökkel nagy zajt csaptak. Az asztalokról fölkapott üveget a fejükre téve mutatták be táncos ügyességüket kötetlen módon szórakoztatva a lakodalmas népet. A tánc lényege a kásapénz gyűjtése volt „a főzés közben megégetett kezük gyógyítására”. (Morvay-Pesovár 1954. 206.)

Elterjedt még a somogyi lakodalmakban a kigyózó sorban járt seprútánc is. Vízváron, Szenyéren és Berzencén pl. a táncosok a seprőt tartó táncvezető után sorakoznak föl vállfogással kapaszkodva egymásba. A kanásztánc lépéseivel haladnak kanyarogva a tánchelyen, miközben a táncvezető a seprővel igyekszik megütni a sorban mögötte táncolókat. Azok természetesen igyekeznek elkerülni az ütést, s ez a konfliktus okozza a tánc féktelen hangulatát. (Morvay-Pesovár 1954. 219-221.)

A kalendáriumi ünnepek táncos mozzanatai

Ezeket egyrészt magukban a ritusokban, azok mozgásos elemeként, másrészt pedig az adománygyűjtő szokások befejezéseként rendezett táncos multságok keretében találjuk. Különleges dolognak számít a vidék észak-nyugati részén elterjedt báltáncoló betlehemes-játék, amelyben a „dadó” nevű szereplő megtáncoltatja a betlehemi istállóban elhelyezett bábokat. (Balatonszentgyörgy). (Szacsвай É. 1987. 117-140.)

A farsangi deda-járás szerte Somogyban az egyik legvidámabb alkalom volt a maszkos alakoskodók táncának és tréfáinak bemutatására. Főleg férfiak járták végig a falut bírónak, kántornak, papnak, cigányasszonynak, vőlegénynek, menyasszonynak, világtalan koldusnak, vagy medvének, gólyának öltözve a karácsonytól húshagyóig terjedő időszakban. A céljuk az volt, hogy adományt gyűjtsenek, s ennek fejében válogatott tréfákkal szórakoztatták a háziakat, s megtáncoltatták a háznép nőtagjait. Az ember-formájú figurák méltóságtelejes csárdást, vagy polkát jártak, míg az állatalakoskodók szabadon ugráltak, bukfenceztek, szabadjára engedve jókedvüket. ((Morvay-Pesovár 1954. 39-40.)

A 20. század eleji följegyzések megemlékeznek a lányok húsvéti falukerüléséről is. Ezt Húsvét másnapján délután a lányok hosszú sorban összefogózva végezték. (Zimány) Egy másik ugyancsak kedvelt tavaszi multság volt a májusfa kitáncolás. „Május elsején valamely kedvelt egyénnek (legtöbbször a bírónak) a háza előtt májusfát állítanak. Május vége felé egy vasárnap délután összeül a fiatalság és zene, énekszó és tánc kapcsolatában tartódik a májusfa ünnepélyes kiemelése. (Jut) (Endrei Á. 1916. 207.)

Egykor nem volt ismeretlen Somogyban a leányok pünkösdi falujárása, a pünkösdi királynéválasztás sem. Legtöbb emlék a „cucorkajárás”-sal kapcsolatban maradt fenn, amely Endrei korai följegyzése szerint így zajlott:

„Egy 4-5 éves kis leányt felkoszorúzza két nagyobb leány kézenfogva vezet. Háznál-háza járnak és éneklük 'A pünkösdbnek jeles napján...' kezdetű éneket, amely után a kis koszorús leányt felemelik s ezt kiáltják: 'Akkora kenderük legyen, mint a mi cucorkánk!' A házbeli azután tojást, pénzt, kalácsot adnak nekik, amit egymás között megosztanak.”(Fonó) (Endrei Á. 1916. 207.)

A Szent Iván-napi szokások egykori táncos elemeiről Bellosits Bálint századforduló kori följegyzését említjük:

„Mozsgón (Somogy vármegye) a tűzgyújtást versenylovaglás előzi meg. A falu apraja-nagyja ünneplő ruhába öltözve jelenik meg a tágas vásártéren a huszonnegyedikét követő vasárnapon. A legények lóháton lóháton bokrétásan jelennek meg s versenyt lovagolnak. Célt tűznek ki s amelyik elsőnek ér be, az a legény köztük a vezér. A tüzet ő gyújtja meg a mátkájától kapott gyújtóval. Azután előlép az öregek egyike és rövid beszédben megdicséri a pozsgás, fűrge legénységet. Majd táncra perdülnek s az elsőt a hős járja, csak intésére táncolhat a többi. Tánc után tüzet ugrálnak, melyet hasonlóképpen a győztes kezd meg. Végül a leányok e napon napfelkelte előtt szedett virágokból font koszorút tesznek fejükre, melynek virágaiból mátkájuknak is tűznek fel.” (Bellosits B. 1902. 76.)

Befejezés

Amint a rövid összefoglalásból megítélhető, Somogy táncagyományának általános vonásai összhangban vannak a vidék hagyományos kultúrájának általános sajátásaival, s jól tükrözik a táj népének történeti múltját, társadalmi megosztottságát.

Terjedelmi korlátok miatt nem volt módunk Somogy nemzetiségeinek táncagyományát is részletesen bemutatni. Röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy Karl Horak e vidék német táncaink jó ismerője Somogyot, mint gazdag német táncagyománnyal rendelkező vidéket említi. A tánc-kincs gazdagsága mellett kiemeli azt is, hogy táncaikban erős magyar hatást lehet megállapítani. (Horak 1938., Pesovár F. 1981. 45.) A dráva menti horvát települések tánc-kincsének vizsgálata során Borbély Jolán szintén utalt a magyar-horvát táncbéli kapcsolatokra. (Borbély 1961.) A lakócsai csizmaverős tánc kapcsán fölmerült a somogyi magyarság és cigányság táncbéli együtthatása. E kérdések tisztázásához szükség lesz a horvát tánc-kutatók véleményére is.

Felhasznált irodalom

ANDRÁSFALVY Bertalan

1958 Uradalmi cselédek és pásztorok táncagyománya Tolna és Somogy megyében. Táncrudományi Tanulmányok 1958. 89-94.

BELLOSITS Bálint

1902 Magyarországi adatok a nyári napfroduló ünnepéhez. Ethnographia XIII. 1902. 25-31. 70-78. 117-124.

BIRCKENSTEIN, Burkhard von

1686 Erzherzogliche Handgriffe. Bécs

BODAI József (szerk.)

1983 Tánc-kutatás és táncagyomány a Dél-Dunántúlon. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda

BORBÉLY Jolán

1962 Egy horvát tánc-típus magyar kapcsolatai. Tánc-tudományi Tanulmányok 1961-1962. 137-195.

DÖMÖTÖR Tekla

1958 Farsangi asszonymulatság a XV. században. Népr. Közl. III. 44-50.

ELEKES Istvánné

1947 Magyar néptáncok. Budapest

ENDREI Akos

1916 Somogy vármegye népe. In: Csánky Dezső (szerk.): Magyarország vármegyei és városai. Somogy vármegye. 197-222. Budapest

ÉBNER (Gönyey) Sándor

1933 Zelici kanászélet. Ethnographia XLIV. 153-156.

FELFÖLDI László

1982 A magyar halottas táncok funkcionális vizsgálata In: Hoppál Mihály-Novák László (szerk.): Halottkultusz. Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. 212-224.

GÖNCZI Ferenc

1937 A somogyi gyermek. Curgó

1994 A somogyi betyárvilág. Kaposvár

1949 Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár.

GÖNYEY Sándor - LAJTHA László

(1937) Tánc In: Magyarság Néprajza IV. 76-131. Budapest

GÖNYEY Sándor - LUGOSSY Emma

1947 Magyar népi táncok 1. Budapest

HAROMY Júlia

1956 Elmúlt idők magyar népi tánca idegen írók műveiben. Táncművészeti Értesítő 1956. 90-98. Budapest

HORAK, Karl

(1938) Der Volkstanz in der Swäbischen Türkei. Detsches Archiv für Landes- und Volksforschung, Leipzig, 2. évf. 836-858.

KAPOSI Edit - MAACZ László

1958 Magyar népi táncok és táncos népszokások. Budapest

LÁNYI Ágoston

1962 Lippentős. A friss csárdás domináns motívumának formai sajátosságai. Tánc tudományi Tanulmányok 1961-1962. 99-136. Budapest

LUGOSSY Emma

1952 77 leánytánc. Budapest

1954 39 verbunktánc. Budapest

1956 A táncok rendje . in A Magyar Népzene Tára III/b. Lakodalom. Budapest, 417-662.

MARTIN György

1964 Motívumkutatás, motívumrendszerezés. A sárközi-Duna menti táncok motívumkincse. Budapest

1970 Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Budapest

1975 111 népi táncdal. Budapest

1979 A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest

1984 Népi tánc hagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet-Közép Európában, a XVI-XIX. században. Ethn. XCV. 353-361.

MARTIN György – PESOVÁR Ernő

1960 A magyar néptánc szerkezeti elemzése. Tánc tudományi Tanulmányok 1959-1960. 211-248.

1963 A motívum típus meghatározása a táncfolklórban. Tánc tudományi Tanulmányok 1963. 193-233.

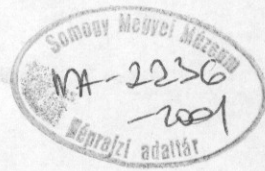
MORVAY Péter – PESOVÁR Ernő (szerk.)

1954 Somogyi táncok. Budapest

PESOVÁR Ferenc 1978 A magyar nép táncélete. Budapest Népművelési Propaganda Iroda

1983 Néptánc kutatás Somogy megyében. in Bodai József (szerk.): Tánc kutatás és tánc hagyomány a Dél-Dunántúlon. Budapest, 1983. 38-49.

PESOVÁR Ernő

- 1961 A simonfai verbunkok formai elemzése. Néprajzi Értesítő 42. évf. 51-85.
1967 A csalogató csárdás. Tánc tudományi Tanulmányok 1965-1966. 115-142. Budapest
1968 Két táncpantomim. Bene Vendel tánca és Savanyó játék. Táncművészeti Értesítő 1968. 1. sz. 93-109.
1969 Der Tändel Tschardasch. Acta Ethn. XVIII. 153-185.
1978 A magyar tánc történet évszázadai. Szöveggyűjtemény. Budapest (Második kiadás)
- 1977a Küzdő karakterű páros táncaink. NK-NT IX. 329-355. Budapest
1977b Az ugrós páros. Tánc tudományi Tanulmányok 1976-1977. 243-267. Budapest
- RÉTHEI PRIKKEL Marián
1924 A magyarság táncai. Budapest
SEEMAYER Vilmos
1935 Adatok népi táncaink ismeretéhez. Ethnographia XLVI. 105-116.
SZACSVAY Éva
1987 Báltáncoltató betlehemezés Magyarországon és közép-Kelet-Európában. Budapest
SZENTPÁL Olga
1954 A csárdás. A magyar nemzeti társastánc a 19. század első felében. Budapest
V. KOVÁCS Sándor
1982 Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Budapest
ZRINYI Miklós
1984 Szigeti veszedelem. Budapest